

مروری آماری بر روندهای آموزش عالی زنان در ایران

نیما نامداری

نخستین بار در سال ۱۳۸۰ یکی از مدیران دانشگاه مشهد از قبولی ۷۲ درصدی دختران در این دانشگاه اظهار نگرانی کرد و به دنبال آن در اجلاس روسای دانشگاهها برخی از مدیران آموزش عالی این نگرانی را تکرار کردند. اگر چه آمار نشان می داد که شواهد ارائه شده از سوی مدیر مذکور در دانشگاه مشهد غلط و دور از واقعیت بوده (در همان سال در علوم انسانی ۶۰، علوم پایه ۶۱، کشاورزی و دامپزشکی ۴۵، فنی مهندسی ۱۳، پزشکی ۶۷ و هنر ۶۷ درصد قبولیهای دانشگاه مشهد دختران بوده اند) اما این داستان پایان نیافت و به مرور شکلی جدی تر پیدا کرد.

منتقدین معتقد بودند روز به روز بر تعداد دختران دانشجوی افزوده شده و این روند تعادل جنسیتی نظام آموزش عالی و به تبع آن بازار کار را بر هم زده و برای کشور مشکل آفرین خواهد شد. ابتدا لازم است اصل این ادعا را بررسی کرده تا بفهمیم دختران در کدام رشته ها و در کدام مقاطع تحصیلی بیشتر و در کدام کمتر هستند. به همین دلیل ابتدا روند حضور دختران در دانشگاههای بعد از انقلاب را مرور می کنیم.

در سال ۱۳۶۲، مجموعاً ۳۱۳۶۸۵ نفر در آزمون سراسری دانشگاهها شرکت کرده اند که ۴۲ درصد آنان دختر و ۵۸ درصد پسر بوده اند. این نسبت در میان پذیرفته شدگان به ۳۲ درصد دختر و ۶۸ درصد پسر تغییر یافته است. آمار به وضوح از پسرانه بودن دانشگاهها در بدو انقلاب حکایت می کند. ضمناً در فاصله سالهای ۱۳۶۲ تا ۱۳۶۸ در برخی رشته ها نظیر کشاورزی، دامپزشکی، حقوق و ... محدودیت پذیرش برای دختران اعمال می شد که این محدودیتها تا سال ۱۳۷۴ به مرور برداشته شد.

بررسی آمارهای انتشار یافته از سوی وزارت علوم نشان می دهد که تا سال ۱۳۷۱ گرچه درصد مشارکت دختران در کنکور افزایش قابل توجهی نداشته اما نسبت پذیرفته شدگان دختر روندی صعودی داشته است یعنی در این سالها دختران وضعیت تحصیلی بهتری نسبت به پسران داشته اند. اما از سال ۱۳۷۱، هم مشارکت دختران در کنکور و هم قبولی آنها به صورت هماهنگ افزایش یافته است. تا جاییکه در سال ۱۳۷۷ مجموع پذیرش دختران در کنکور از پسران بیشتر می شود.

یافته های مطالعاتی که در سال ۱۳۸۱ توسط دفتر برنامه ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم انجام شد^۱ در جدولهای شماره ۱ و شماره ۲ قابل مشاهده است. این گزارش بر اساس آمارهای سال ۱۳۷۹ تنظیم شده است. همانطور که در جدول شماره ۱ می بینید در سال ۷۹ دختران کلاس سوم دبیرستان که مدرک دیپلم گرفته اند ۴ درصد کمتر از پسران بوده اند اما در همان سال دخترانی که وارد مرحله پیش دانشگاهی شده و داوطلب کنکور بوده اند حدود ۱۴ درصد از پسران بیشتر بوده است. تمایل بیشتر دخترها برای شرکت در کنکور را می توان به عوامل زیرنسبت داد:

- ۱- برخی از پسران به دلایل اقتصادی یا فرهنگی تمایلی به ادامه تحصیل نداشته و بعد از اخذ دیپلم جذب بازار کار می شوند. اما این انگیزه میان دخترها کمتر است.
- ۲- در شرایط عادی دختران برای کسب جایگاه مناسب در جامعه و بازار کار با موانع بیشتری نسبت به پسران روبرو هستند. به همین دلیل یک دختر جوان برای استخدام و کسب درآمد نیاز بیشتری به کسب مدرک دارد تا بتواند در این رقابت نابرابر موقعیت خود را بهبود دهد. به همین دلیل انگیزه دخترها برای شرکت در کنکور و کسب مدرک دانشگاهی بیشتر است.
- ۳- بنابر آمارهای وزارت آموزش و پرورش در سالهای گذشته حداقل ۶۰ درصد شرکت کنندگان دوره های فوق دیپلم کار و دانش را پسران تشکیل داده اند. از آنجا که ثبت نام در این دوره نیازمند شرکت در کنکور نیست طبعاً بخش قابل توجهی از پسرانی که مدرک دیپلم خود را گرفته اند مستقیماً و بدون کنکور وارد دوره کار و دانش می شوند.
- ۴- پسران پس از حداکثر دوبر شرکت در کنکور باید به خدمت سربازی اعزام شوند اما دخترها با این محدودیت روبرو نیستند و می توانند چندین بار در کنکور شرکت کنند. این مساله باعث می شود

تعداد دانش آموزان پشت کنکور مانده دختر بیشتر از پسرها بوده و تعداد داوطلبان دختر باز هم افزایش یابد.

جدول شماره 1- نسبت جنسیتی میان دانش آموزان بر اساس مقطع تحصیلی در سال 1379 (%)					
	مدرک دیپلم	مدرک پیش دانشگاهی	داوطلب کنکور	پذیرفته شده در کنکور	قبولی کارشناسی ارشد
دختر	۴۸	۵۷	۵۶	۶۰	۲۶
پسر	۵۲	۴۳	۴۴	۴۰	۷۴

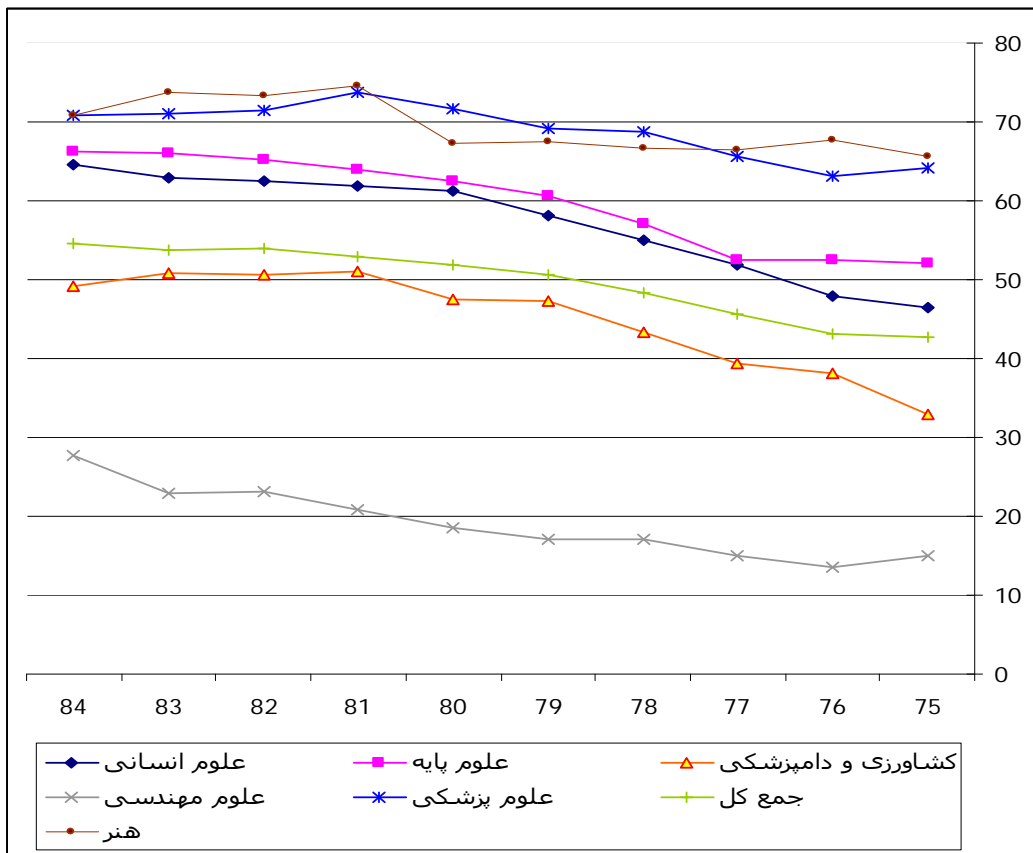
جدول ۱ نشان میدهد در کنکور سال ۱۳۷۹ تعداد دخترهای پذیرفته شده ۲۰ درصد بیشتر از پسرها بوده که با توجه به مشارکت ۵۶ درصدی آنها در کنکور عجیب به نظر نمی رسد. اما نکته جالب این است که علیرغم سهم ۶۰ درصدی دخترها در قبولی دانشگاهها در مقطع کارشناسی، در همان سال تنها ۲۶ درصد از قبولی کارشناسی ارشد به دخترها اختصاص داشته است. این تنزل سهم دختران را می توان به ازدواج، بارداری و موانع عرفی برای ادامه تحصیل دختران نسبت داد.

اما اگر چه سهم دختران از مجموع پذیرفته شدگان کنکور در سال ۷۹ ، ۶۰ درصد بوده اما توزیع این نسبت میان گروههای مختلف تحصیلی یکنواخت نبوده است. جدول شماره ۲ نشان می دهد که دخترها به ترتیب در گروههای زبان، تجربی، انسانی و هنر بیشترین سهم را داشته اند اما در گروه ریاضی و فنی تنها ۲۵ درصد پذیرفته شدگان دختر هستند. این واقعیت از آنجا جالب است که یکی از اصلی ترین دلایلی که برای محدود کردن سهم دختران در دانشگاهها ارائه می شود تناسب نداشتن نیاز بازار کار و مقتضیات برخی رشته ها با حضور بیشتر دختران نسبت به پسران است و مصادیق این گونه رشته ها همواره از میان انواع رشته های مهندسی و فنی انتخاب می شود یعنی همان جا که اتفاقا دختران هنوز تنها یک سوم پذیرفته شدگان را تشکیل میدهند.

جدول شماره 2- توزیع پذیرفته شدگان کنکور سال 1379 به تفکیک گروه تحصیلی و جنسیت (%)					
	ریاضی و فنی	زبان	تجربی	انسانی	هنر
پذیرفته شده دختر	۲۵	۷۵	۶۸	۶۱	۶۱
پذیرفته شده پسر	۶۵	۲۵	۳۲	۳۹	۳۹

اطلاعات فوق همه مربوط به آزمون سراسری سال ۱۳۷۹ است. اما اگر بخواهیم تحلیل درستی ارائه دهیم نیازمندیم به روندهای تغییر در بازه زمانی مناسب مراجعه کنیم. در جدول شماره ۲ و نمودار پس از آن، روند سهم زنان از پذیرفته شدگان در کلیه آزمونهای مقاطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکترای حرفه ای و دکترای تخصصی مورد دانشگاههای دولتی در فاصله سالهای ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۴ ارائه شده است. این آمار از گزارشهای موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی استخراج شده است.^۲

جدول شماره 3 - سهم زنان از پذیرفته شدگان همه مقاطع تحصیلی دانشگاههای دولتی (%)										
سال تحصیلی	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴
علوم انسانی	۴۶	۴۸	۵۲	۵۵	۵۸	۶۱	۶۲	۶۳	۶۳	۶۵
علوم پایه	۵۲	۵۲	۵۲	۵۷	۶۱	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۶
کشاورزی و دامپزشکی	۳۳	۳۸	۳۹	۴۳	۴۷	۴۸	۵۱	۵۱	۵۱	۴۹
علوم مهندسی	۱۵	۱۴	۱۵	۱۷	۱۷	۱۸	۲۱	۲۳	۲۳	۲۸
علوم پزشکی	۶۴	۶۳	۶۶	۶۹	۶۹	۷۳	۷۴	۷۱	۷۱	۷۱
هنر	۶۶	۶۸	۶۶	۶۷	۶۸	۶۷	۷۵	۷۳	۷۴	۷۱
جمع کل	۴۳	۴۳	۴۶	۴۸	۵۱	۵۲	۵۲	۵۴	۵۴	۵۵

جدول و شکل فوق نشان دهنده این نکات کلیدی است:

- ۱- روند پذیرش دختران در دانشگاه‌های دولتی در ده سال اخیر صعودی بوده و سهم آنان به ۵۵ درصد از کل در سال ۱۳۸۴ رسیده است.
 - ۲- جهش اصلی این دوره در فاصله سالهای ۷۷ تا ۸۱ بوده و از سال ۸۲ به بعد تقریباً روند صعود متوقف شده و در بعضی موارد نظیر گروه‌های هنر، علوم پزشکی، دامپزشکی و کشاورزی روند نزولی هم داشته است. علت این امر می‌تواند دو مساله باشد نخست واکنش به بیکاری فارغ التحصیلان زن در بازار کار که نشان دهنده اهمیت اشتغال برای زنان است و دوم احتمال اعمال بی سرو صدای سهمیه بندی جنسیتی به نفع مردان از سال ۱۳۸۱ به بعد است.
 - ۳- اگرچه روند پذیرش دختران در گروه مهندسی رشد بیشتری نسبت به همه گروه‌های دیگر داشته اما هنوز هم کمتر از سی درصد پذیرفته شدگان کلیه مقاطع در این گروه به خانمها اختصاص می‌یابد.
 - ۴- برای بررسی روند حضور زنان در گروه پزشکی بهتر بود روند بلند مدت تری را بررسی کنیم که به دلیل کمبود آمار میسر نشد. اما بی تردید اعمال تفکیک جنسیتی در مراکز پزشکی که از اواسط دهه ۱۳۷۰ و بر اساس طرح انطباق مراکز بهداشتی و درمانی با موازین شرعی مصوب مجلس پنجم انجام شد در ایجاد بازار کار برای پزشکان، پرستاران و دیگر متخصصین این بخش نقش مهمی داشته است. ایجاد این بازار کار جدید می‌توانسته رشد قابل توجهی در پذیرش زنان در این گروه تحصیلی ایجاد کند.
 - ۵- جمع کل سهم دختران بیشترین همبستگی را با رشته های علوم پایه و علوم انسانی نشان می‌دهد. یعنی تغییر در روند این دو گروه بیشترین تاثیر را در تغییر روند کلی خواهد گذاشت که علت آن می‌تواند ظرفیت بیشتر پذیرش در این دو گروه در قیاس با گروه‌های دیگر باشد.
- تمام اطلاعاتی که تا اینجا ارائه شد بر اساس وضعیت دانشگاه‌های دولتی زیر مجموعه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بوده است. اما دانشگاه آزاد اسلامی و دیگر دانشگاه‌های غیر دولتی و غیر انتفاعی هم سهم مهمی در نظام آموزش عالی ایران دارند. متأسفانه آمار مناسبی از وضعیت پذیرفته شدگان این دانشگاه‌ها وجود نداشته یا منتشر نمی‌شود اما با استفاده از نتایج سرشماری نفوس و مسکن می‌توان وضعیت کل دانشجویان کشور (دولتی و غیر دولتی) را برآورد کرد.^۲

جدول شماره 4- سهم زنان دانشجویان از گروههای عمده تحصیلی به تفکیک مقاطع تحصیلی در دانشگاههای دولتی و غیر دولتی داخل کشور بر اساس سرشماری سال 1385 (%)					
دکتر	فوق لیسانس	لیسانس	فوق دیپلم	جمع زنان	
۲۲	۴۲	۵۶	۴۴	۵۱	جمع زنان
۲۲	۶۲	۷۶	۶۹	۷۳	علوم تربیتی
۱۱	۲۸	۷۰	۶۱	۶۳	علوم انسانی و هنر
۲۰	۳۸	۵۹	۵۴	۵۷	علوم اجتماعی، بازرگانی و حقوق
۲۹	۵۲	۷۰	۵۷	۶۷	علوم، ریاضیات و محاسبات
۱۴	۲۴	۳۰	۲۸	۲۹	مهندسی، تولید و ساخت
۲۱	۳۴	۴۸	۳۰	۴۲	کشاورزی و دامپزشکی
۴۴	۵۸	۸۵	۸۱	۷۵	بهداشت و رفاه (بهبیستی)
۱۰	۳۷	۵۴	۵۸	۵۵	خدمات
۱۷	۵۱	۶۳	۶۶	۶۳	نامشخص و اظهارنشده

در جدول شماره ۴ که بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ تنظیم شده اطلاعات جالبتری از وضعیت زنان دانشجویان ارائه می شود. این جدول نشان دهنده نکات کلیدی زیر می باشد:

- ۵۱ درصد دانشجویان دانشگاههای دولتی، آزاد، پیام نور، غیر انتفاعی و ... دختر هستند. به عبارت دیگر سهم حدوداً ۵۵ درصدی دختران از ظرفیت دانشگاههای دولتی به واسطه سهم بیشتر پسران از ظرفیت دانشگاههای آزاد و غیر دولتی تعدیل شده و تا ۵۱ درصد در کل کاهش می یابد. علت این امر می تواند تمایل بیشتر خانواده ها به پرداخت شهریه دانشگاه برای فرزندان پسر، اعمال سهمیه بندی جنسیتی در دانشگاه آزاد، وضعیت تحصیلی بهتر دختران نسبت به پسران که منجر به قبولی بیشتر آنها در دانشگاههای دولتی می شود و یا کمتر بودن سهم رشته های مورد علاقه دختران در دانشگاههای غیر دولتی باشد.
- در مقطع فوق دیپلم که اغلب شامل رشته های مهارتی است نسبت دختران ۴۴ درصد از کل دانشجویان این مقطع بوده و پسران به مراتب بیشتر هستند.
- در مقاطع فوق لیسانس و دکتری هم این سهم به شدت کاهش یافته و به حدود ۲۲ و ۲۴ درصد تنزل می یابد. جالب اینجاست که حتی در گروه رشته های مربوط به بهداشت و رفاه که زنان بیشترین سهم (۷۵%) را نسبت به گروههای دیگر داشته اند باز هم در مقطع دکتری در اقلیت قرار گرفته و به ۴۴% تنزل یافته اند. به وضوح می توان دید که در گروه دامپزشکی و دندانپزشکی با ۴۲% از کل دانشجویان این گروه و گروه مهندسی، تولید و ساخت با ۲۹% از کل دانشجویان این گروه، زنان در اقلیت محض هستند. وضعیتی که در بخش قبل در مورد دانشگاههای دولتی هم صدق می کرد.

در مجموع مروری بر آمارها و اطلاعات موجود نشان می دهد که اگر چه روند افزایش زنان در دانشگاهها فزاینده بوده اما این افزایش در رشته های مختلف یکسان نمی باشد. علاوه بر علایق و سلیقه زنان، واکنش بازار کار نیز بر این سهم موثر بوده است. زیرا در رشته هایی که بازار کار به هر دلیل از مشارکت زنان استقبال نمی کند سهم زنان کمتر بوده و روند فزاینده قبولی آنان در این رشته ها متوقف شده و در برخی موارد حتی کاهش شده است. همچنین به نظر می رسد از سال ۱۳۸۲ به بعد روند افزایشی پذیرش دختران در دانشگاهها متوقف شده و تقریباً ثابت مانده که بررسی علت آن می تواند جالب و قابل تامل باشد.

^۱ بررسی و تحلیل افزایش سهم زنان در آموزش عالی، مصطفی ایمانی، مرتضی مردیها، معاونت فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، اسفند ۸۱

^۲ برای اطلاعات بیشتر به وبسایت مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی مراجعه کنید:

<http://www.irphe.ir/fa/index.htm>

^۳ نتایج اولیه سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، مرکز آمار ایران:

<http://www.sci.org.ir/portal/faces/public/census/0/census/0.natayej>